

17. Кривуля О.М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О.М. Кривуля, В.М. Куц // Вісник Університету внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 74-76.
18. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Шанько. – К., 2005.
19. Куринов Б.А. Квалификация транспортных преступлений / Б.А. Куринов. – М., 1965.
20. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посіб. / В.Я. Тацій. – Х., 1994.
21. Борисов В.И. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения / В.И. Борисов, С.В. Гизимчук. – Х., 2001.

Надійшла до редакції 04.12.2012

ПУЗИРЬОВ М.С., кандидат юридичних наук
(Інститут кримінально-виконавчої служби)
ЛИСЕНКО М.І., здобувач
(Національний університет “Юридична
академія України імені Ярослава Мудрого”)

УДК 343.81

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ ВИКОНАННЯ І ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В УМОВАХ ІЗОЛЯЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Розглянуто принцип гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених. Сформульовано основні напрями реалізації принципу гуманізму в кримінально-виконавчому законодавстві стосовно засуджених до позбавлення волі на певний строк.

Ключові слова: принцип гуманізму, ізоляція засуджених, гуманне ставлення, позбавлення волі.

Рассмотрен принцип гуманизма исполнения и отбывания наказания в условиях изоляции осужденных. Сформулированы основные направления реализации принципа гуманизма в уголовно-исполнительном законодательстве в отношении осужденных к лишению свободы на определенный срок.

Ключевые слова: принцип гуманизма, изоляция осужденных, гуманное отношение, лишение свободы.

The article deals with the principle of humanism concerning persons sentenced to deprivation of liberty for a definite period. The main directions of the principle of humanism in the criminal-executive legislation in relation to persons sentenced to imprisonment for a definite period are formulated.

Keywords: principle of humanism, the isolation of convicts, humane treatment, deprivation of liberty.

Процес соціальної переорієнтації системи виконання покарань, який активно розпочався разом із виникненням незалежної України, зумовив необхідність більш глибокого дослідження принципів кримінально-виконавчого законодавства. Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку суспільства та держави одним із основоположних і загальноприйнятих принципів правотворення є принцип гуманізму. Відповідно до Великого тлумачного словника з української мови, гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності; людяність [1, с. 266].

Гуманізм пояснюється природністю тих людських якостей, які його породжують і на які він спирається. Головна серед них – людяність, гуманність. Остання у свою чергу означає співчуття, турботу і увагу до іншої людини, прагнення до збереження і поліпшення середовища проживання людей, як і повагу, добре ставлення до всього живого. Гуманізм включає в себе не тільки ідеї, але й правила життя, є світоглядом, який пропонує особистості певні норми поведінки.

В Україні гуманізм знайшов своє втілення на конституційному рівні у низці норм Основного Закону, а саме набувши форму загальноправового принципу. Він проявляється у ст. 3 Конституції, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Уперше у ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) сформульовано та законодавчо закріплено принципи кримінально-

виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань [3, с. 21]. Серед цих принципів важливе місце посідає принцип гуманізму.

Реалізація принципу гуманізму при виконанні покарання важлива тим, що характеризує кримінально-виконавчу політику загалом. Саме зазначений принцип якнайкраще розкриває ставлення суспільства до особи, яка вчинила кримінально карне діяння, а також свідчить про дотримання міжнародних правових актів. Україна, будучи учасником Міжнародного пакту про громадські та політичні права, Конвенції ООН проти катувань і Європейської конвенції захисту прав людини та основоположних свобод, зобов'язана гарантувати право не бути підданим катуванням та поганому поводженню з боку державних службовців.

Тобто Конституція України проголосила людину найвищою соціальною цінністю, КВК закріпив принцип гуманізму як одну із вихідних засад кримінально-виконавчої діяльності, проте не розкриваючи змісту досліджуваного принципу, а лише закріплюючи його у нормі, що спрочиняє необхідність визначити його змістовне наповнення через науковий аналіз [4, с. 235].

Проблемам виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, ізоляції засуджених, принципам кримінально-виконавчого (виправно-трудового) законодавства як на теоретичному, так і на практичному рівнях присвятили низку праць такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Г.А. Аванесов, Ю.М. Антонян, Л.В. Багрій-Шахматов, В.А. Бадира, О.І. Бажанов, І.Г. Богатирьов, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, А.В. Кирилук, В.В. Коваленко, П.П. Козлов, О.Г. Колб, В.О. Корчинський, М.П. Мелентьев, В.О. Меркулова, О.С. Міхлін, О.О. Наташев, Ю.В. Нікітін, О.І. Осауленко, Р.М. Підвисоцький, Ю.В. Пленкін, О.Л. Ременсон, Т.В. Рудник, І.А. Сперанський, А.Х. Степанюк, Л.О. Стрелков, М.О. Стручков, Ю.М. Ткачевський, В.М. Трубников, Б.С. Утевський, С.Я. Фаренюк, С.В. Царюк, І.В. Шмаров, І.С. Яковець та ін., здійснивши вагомий внесок у вирішення проблем пенітенціарної теорії та практики, проте наразі недостатньо розробленими залишаються, зокрема, питання реалізації принципів кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань, у т. ч. принципу гуманізму в умовах ізоляції засуджених.

Мета статті полягає у дослідженні реалізації принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених.

Особливого значення реалізація наведеного принципу набуває у процесі виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк, що обумовлюється найбільшим ступенем правової регламентації цього виду покарання та кількістю засуджених осіб. Зокрема, станом на 1 січня 2013 р. в 182 установах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, трималася 148971 особа [5].

З огляду на кількість засуджених, які перебувають в умовах ізоляції, та на упереджене ставлення до них у суспільстві, питання гуманного ставлення до засуджених та реалізації принципу гуманізму є доволі актуальним. Адже практично гуманізацію процесу виконання та відбування покарання здійснити дуже важко. Тому виникає потреба у з'ясуванні суті цього принципу та його реалізації в умовах позбавлення волі.

Досліджуване питання зачіпає не тільки кримінальне законодавство, але й сферу філософії (для розуміння основоположних понять “гуманізм”, “гуманне ставлення”), рівень розвитку сучасного суспільства та його правосвідомості, а також особливості осіб, які безпосередньо виконують покарання, а отже становлять той механізм, через який держава виявляє своє ставлення до засудженого.

Проте для визначення ролі принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції необхідно звернутися до етимології досліджуваних понять, розглянути точки їх перетину. Дослідивши це, можна зрозуміти сумісність їх існування в одній науковій площині.

Зокрема, у центрі кримінально-виконавчої системи перебуває особа, яка відбуває покарання, як особистість, громадянин та член суспільства, який в силу суб'єктивних та об'єктивних умов вчинив злочин. Проте ми вважаємо, що зводити гуманізм тільки лише до ставлення до засудженого з боку суспільства є не зовсім правильним. Історично склалося, що особа, яка вчиняє злочин, поміщається в умови ізоляції заради забезпечення інших членів суспільства. Так, у ч. 1 ст. 1 КВК України вказано, що метою кримінально-виконавчого законодавства є захист інтересів особи, суспільства і держави. А тому суд, застосовуючи покарання до особи, винної у вчиненні злочину, переслідує мету захисту інтересів усього суспільства. Цю

позицію підтримували Г.П. Байдаков та А.В. Шаміс, дещо відійшовши від стандартних поглядів на принцип гуманізму [6, с. 90].

Зазначимо, що режим у виправних і виховних колоніях виступає одним із засобів досягнення мети кримінально-виконавчого законодавства (захисту інтересів особи, суспільства і держави), а одна з його вимог – ізоляція засуджених – є умовою забезпечення соціуму від суспільно небезпечних осіб. Саме з такої позиції роль ізоляції засуджених у реалізації принципу гуманізму виконання і відбування покарання розкривається найбільш точно.

Разом із тим забезпечення безпеки суспільства багато в чому зумовлюється виконанням покарань. На це вказують результати проведеного нами анкетування персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Зокрема, на запитання: “Які, на вашу думку, цілі дійсно досягаються при виконанні покарань?” респонденти відповіли таким чином: кара – 14%; виправлення засудженого – 12%; запобігання вчиненню нових злочинів – 13%; забезпечення безпеки суспільства через ізоляцію засудженого – 51%; залякування злочинця та інших осіб (“щоб іншим неповадно було”) – 8%; помста злочинцю за вчинене – 2%. Зазначимо, що у процесі реалізації покарань до засудженого застосовуються насамперед кримінально-виконавчі засоби (у т. ч. режим взагалі та ізоляція зокрема), що забезпечують безпеку суспільства. Адже суспільство протягом століть склало механізм захисту своїх членів: відділяти осіб, які становлять суспільну небезпеку, від інших для забезпечення останніх.

Коли стало зрозуміло, що засуджений після звільнення з місця позбавлення волі знову повертається до соціуму, виникла необхідність звернути особливу увагу на умови тримання засуджених, їх подальшу долю у місцях позбавлення волі, а найголовніше – зацікавив такий аспект: чи продовжуватиме особа вчиняти суспільно небезпечні діяння, загрожуючи членам суспільства? Це потягло за собою зміну багатьох ціннісних орієнтирів у кримінально-виконавчій науці та практиці, а також сприяло внесенню соціального елементу у процес виконання та відбування покарання.

Зі зміною мети покарання, яка нині включає не тільки кару, а й виправлення і ресоціалізацію, з'являється інший прояв принципу гуманізму виконання і відбування покарання. Сьогодні місце позбавлення волі стало своєрідним індикатором загального рівня гуманізації суспільства.

Принцип гуманізму виконання і відбування покарання, на перший погляд, повністю несумісний з ізоляцією засуджених – суперечливий характер виражається в тому, що людяне ставлення до особи злочинця складно поєднується із відокремлення його від суспільства; це відокремлення має тягнути за собою страждання засудженого, а страждання не тільки не входить до вихідних положень гуманізму, але й суперечить їм. А тому принцип гуманізму виконання і відбування покарання, незважаючи на те, що є загальноправовим, матиме певні застереження щодо загального поняття гуманізму.

Це пов'язано із застосуванням до засудженого ізоляції на основі досліджуваного принципу. Ще радянські вчені зазначали, що кару у собі втілює саме ізоляція. А кара, у свою чергу, виступає своєрідною помстою держави злочинцеві через спричинення йому певних страждань, пов'язаних із позбавленням волі та обмеженням певних прав. Логічно виходить, що ізолювати засудженого, тобто позбавити його можливості вільно бачитися з близькими, обирати рід занять, усунути його від знайомого оточення, примусити жити у спеціально облаштованому місці необхідно на основі милосердя та любові до цього засудженого.

Тому, на нашу думку, зміст принципу гуманізму щодо засудженого до позбавлення волі полягає в тому, що органи і установи виконання покарань мають застосовувати обмеження прав та свобод особи відповідно до чинного законодавства, не збільшуючи обсягу таких правобмежень. Це означає, що персонал органів і установ виконання покарань має бути безпристрасним щодо діяння засудженого, він не має нести своїм поведженням із засудженим страждання, адже саме покарання і є карою для такої особи. У цьому контексті принцип гуманізму буде співзвучним із принципом законності [7, с. 19]. Адже, виконуючи норми національного законодавства, які зводяться до утримання засудженого та окремих видів соціальної роботи із ним, дотримуючись прав і свобод засуджених, персонал колоній буде реалізовувати принцип гуманізму в умовах ізоляції.

Ізоляція у цьому випадку зводиться до суто технічного рівня без установленого взаємозв'язку її з карою. Також створення відповідних умов для виправлення і ресоціалізації як

мети покарання, матеріально-побутове забезпечення засуджених складуть більш повну картину гуманного ставлення до них.

Слід зауважити, що зазначений принцип не є статичним, а набуває динамічних рис в силу гуманізації кримінально-виконавчого законодавства України. Основні кроки за 9 років дії КВК гуманістичної спрямованості, зокрема, втілилися у таких законоположеннях:

– ч. 1 ст. 107 доповнено положенням, згідно з яким засуджені, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, мають право “звертатися до адміністрації з проханням внести подання щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання чи щодо заміни невідбутої частини покарання більш м’яким покаранням”;

– скасовано обмеження на кількість телефонних розмов для засуджених (ч. 5 ст. 110);

– засудженим, які працюють та перебувають у виправних колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, надано право на щорічний короткочасний виїзд за межі колонії тривалістю 14 календарних днів (ч. 4 ст. 111);

– скасовано обмеження на кількість посилок (передач) і бандеролей, що одержують засуджені, які тримаються в колоніях (ч. 1 ст. 112);

– збільшено норму живої площі на одного засудженого (ч. 1 ст. 115);

– скасовано захід стягнення у виді призначення на позачергове чергування з прибирання приміщень і території колонії (ч. 1 ст. 132);

– запроваджено елементи прогресивної системи виконання покарання стосовно засуджених до довічного позбавлення волі (ст. 151-1).

Отже, гуманізм як правова категорія кримінально-виконавчого права характеризується двома напрямками, що стосуються інтересів як суспільства, так і засудженого. Обидва підходи розкривають зміст принципу, тому їх необхідно розглядати у взаємозв’язку, вони виражають дві сутності принципу гуманізму.

Якщо відокремлювати перший аспект і розглядати лише його, то засуджені постають вигнанцями із суспільства, а кара і жорстокість – найкращими засобами викорінення злочинності. Якщо ж взяти до уваги тільки інтереси засудженого, зменшуючи роль суспільства, тоді стає не зовсім зрозумілим, заради чого і кого необхідно виконувати покарання. Принцип гуманізму перетвориться на всепрощення, надання засудженому можливості загальних послаблень. Свого часу відомий представник російської дореволюційної правової науки, тюрмознавець Д.В. Країнський з цього приводу дуже влучно застерігав: “За природою своєю тюрма була покаранням та, відповідно, у напрямку філантропічному має бути певна межа, із порушенням якої тюрма могла б перетворитися з каральної установи на богадільню” [8, с. 65].

Ще один аспект, який, на нашу думку, видається дуже важливим – це роль держави та її місце в реалізації принципу гуманізму. Держава в особі уповноважених органів (у даному випадку говоримо про осіб, які безпосередньо виконують покарання) реалізує безпосередньо досліджуваний принцип, тобто є тим посередником, який захищає суспільство, водночас забезпечуючи людяне ставлення до засудженого.

Хоча законодавець формує кримінально-виконавчу політику, запроваджує елементи гуманізації стосовно засуджених до позбавлення волі, але саме людяне ставлення чи вияв жорстокості засуджених відчуватиме від персоналу органів і установ виконання покарань, тому що кримінально-виконавчі відносини не персоніфіковані. Права та обов’язки їх суб’єктів застосовуються до абстрактних працівника та засудженого, коли етичні відносини у межах виконання покарання – це відносини між конкретними особами з характерними для них індивідуальними моральними якостями, які залежать не від норм кримінально-виконавчого законодавства, а від низки факторів, з-поміж яких – економічне становище персоналу кримінально-виконавчої служби, його інтелектуальний рівень (як початковий, так і подальше самовдосконалення), психічне здоров’я, рівень правової культури та свідомості [9].

Держава має спрямувати зусилля на осіб, які безпосередньо реалізують принцип гуманізму стосовно засуджених. Робота у напрямі підбору кваліфікованих кадрів та достатнє матеріальне забезпечення допоможуть у реалізації досліджуваного принципу. Особа із відповідним рівнем освіти та матеріальним забезпеченням, спокійна й урівноважена, зможе виконувати покарання відповідно до міжнародних пенітенціарних стандартів.

Розуміння принципу гуманізму при реалізації покарання у виді позбавлення волі не є

однозначним, воно породжує соціально-політичні, економічні, правові, психолого-педагогічні та етичні проблеми. Необхідно зазначити, що реалізація принципу гуманізму виконання і відбування покарання в умовах ізоляції засуджених – процес тривалий та неоднозначний. Вирішення цієї проблеми на сучасному етапі залежить від розроблення нової доктрини функціонування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / укл. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь, 2005.
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/print1332838698986714>.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / Степанюк А.Х., Яковець І.С. ; за заг. ред. Степанюка А.Х. – Х., 2005.
4. Губенкова Е.В. К вопросу о дефинировании принципа гуманизма в виде отдельной статьи Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации / Е.В. Губенкова // Вестник Астраханского государственного технического университета. – 2006. – № 5 (34). – С. 235-240.
5. Загальна характеристика Державної пенітенціарної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.
6. Байдаков Г.П. Реализация принципа социалистического гуманизма в процессе исправления и перевоспитания осужденных / Г.П. Байдаков, А.В. Шамис // Личность преступников и индивидуальное воздействие на них : сб. науч. тр. – М., 1989. – С. 90-100.
7. Добрынина М.Л. Гуманизация правового положения осужденных как основное направление реформирования уголовно-исполнительной системы / М.Л. Добрынина // Вестник Владимирского юридического института. – 2010. – № 4 (17). – С. 18-20.
8. Краинский Д.В. Материалы к исследованию истории русских тюрем в связи с историей учреждения Общества Попечительного о тюрьмах / Краинский Д.В. – Чернигов, 1912.
9. Канцерова Т.К. Нравственный аспект правоотношений при исполнении наказания / Т.К. Канцерова // Бизнес в законе. – 2007. – № 3. – С. 120-123.

Надійшла до редакції 14.12.2012

ШАБЛИСТІЙ В.В., кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.211

ІСТОРИЧНА БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ: ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА

Визначено поняття історичної безпеки людини та окреслено можливі напрями подолання недовіри людей до всієї системи кримінальної юстиції в Україні.

Ключові слова: безпека людини, дійсність, кримінальний закон, правоохоронні органи.

Определенно понятие исторической безопасности человека и очерчены возможные направления преодоления недоверия людей ко всей системе уголовной юстиции в Украине.

Ключевые слова: безопасность человека, действительность, криминальный закон, правоохранные органы.

In the article certainly concept of historical safety of man and directions of overcoming the mistrust of people are outlined possible to all system of criminal justice in Ukraine.

Keywords: safety of man, reality, penal law, law enforcement authorities.

Конституція України проголосила, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України (ст. 11); що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій (ст. 132).

Наведені положення Основного Закону свідчать, що свідомість українців та історичні особливості нашої країни посідають чільне місце у системі правового регулювання різних сфер су-

